

Maj 2023

Miejsce Ośrodka Dokumentacji Górniczej w procesie trwającej restrukturyzacji kopalń na Górnym Śląsku i w Zagłębiu w trzech dekadach jej realizacji

Cel projektu pod nazwą „Ośrodek Dokumentacji Górniczej”

Celem projektu jest zorganizowanie, przy Muzeum Górnictwa Węgla Kamiennego w Zabrze, wielofunkcyjnego ośrodka badawczego, którego efektami podstawowymi będą: odkrywanie, badanie, gromadzenie, udostępnianie i upowszechnianie zbiorów dokumentów i artefaktów świadczących o historii, rozwoju techniki i kulturze związanej z górnictwem węgla kamiennego, przez zachowanie dziedzictwa kiedyś dominujących przemysłowych ośrodków na Górnym Śląsku i w Zagłębiu. Efektem wtórnym działania ODG będzie, po zabezpieczeniu zbiorów i ich kierunkowym posegregowaniu, wszechstronna prezentacja i popularyzacja w środowiskach naukowych, paranaukowych i wszelkich ośrodkach edukacji ogólnie dostępnych ze szkolnictwem wszystkich szczebli włącznie. Przewiduje się, że działalność ośrodka będzie realizowana poprzez: cyfrową rejestrację, opracowanie i udostępnianie przemysłowej spuścizny z wykorzystaniem nowoczesnych środków digitalizacji i prezentacji obiektów i dokumentów.

Uwarunkowania środowiska, w którym realizowany jest ODG

W drugiej połowie XX wieku w górnictwie węgla kamiennego na Śląsku i w Zagłębiu nastąpił istotny rozwój techniki i technologii oraz organizacji prac związanych z: udostępnieniem i przygotowaniem złóż węgla kamiennego do eksploatacji, urabianiem i ładowaniem węgla, jego transportem pionowym i

poziomym, wzbogacaniem i sortowaniem oraz przeróbką. Nastąpił też w tym okresie istotny wkład polskiej myśli w rozwój światowego górnictwa w zakresie techniki i technologii wydobycia węgla, profilaktyki i środków bezpieczeństwa, które wypracowano na podstawie nabywanych doświadczeń w prowadzeniu eksploatacji złóż, wykonywanych badań naukowych, szczególnie dotyczących przewidywania zagrożeń naturalnych, których wyniki przekazywano do praktycznego zastosowania przy prowadzeniu robót górniczych w kraju i za granicą. Dokonano opracowania wytycznych dla ochrony powierzchni przed skutkami eksploatacji, opracowano zasady bezpiecznego przewietrzania kopalń i eliminowania zagrożeń pożarowych, które doczekały się szerokiego zastosowania w polskim jak również światowym górnictwie węgla kamiennego. Wspomniany rozwój górnictwa, którego apogeum osiągnęło 200 mln ton wydobycia węgla rocznie, przypadła na lata siedemdziesiąte XX wieku i pozostawił ogromne dziedzictwo w postaci nie tylko dokonań w rozwoju samego górnictwa ale i w zakresie rozwoju regionu, jego kultury, architektury, tradycji.

O wymiarze historycznego dziedzictwa przemysłowego, pozostawionego do udokumentowania, jako spadek po restrukturyzacji branży wydobywczej, po zamknięciu tylu kopalń w stosunkowo krótkim czasie, niespotykanej w jednym rejonie i w jednej branży redukcji ilości miejsc pracy - świadczy skala zmian, która wystąpiła w obszarze Górnego Śląska i Zagłębia. Przed rokiem 1990 czynne były w Górnośląskim Okręgu Przemysłowym 63 kopalnie, 1 w budowie oraz 7 w likwidacji. Na koniec 2019 roku pozostało czynnych tylko 20 kopalń. Łącznie od 1994 do 2005 roku zlikwidowano 38 kopalń, a zakłada się, że do końca 2049 wszystkie kopalnie mają zakończyć swoją działalność. W tym okresie zatrudnienie w kopalniach zmalało pięciokrotnie z 416 tys. w 1990 roku do 80 tys. w roku 2019.

W tym miejscu nasuwają się pytania :

Co się dzieje z dziedzictwem przemysłowym?

Co pozostało i pozostanie w archiwum?

Czy wszystkie obiekty muszą być zlikwidowane ?

Gdzie szukać zasobów dokumentacji historycznej, świadczącej o bogatej działalności tej gałęzi przemysłu , która przez wieki była podstawą gospodarki krajowej?

Częściową odpowiedzią na te pytania jest

Powołanie do działalności Ośrodka Dokumentacji Górniczej w celu archiwizacji dokumentów świadczących o górniczej przeszłości regionu, dzisiaj znajdujących się poza zainteresowaniem ustawowym Instytucji Nadzoru Górniczego WUG (dotyczy to informacji geologicznej) jak i Archiwum Państwowego,/dotyczy to danych osobowych i wrażliwych ,administracyjnych/. Działania te są jak dotychczas jedynym instytucjonalnym systemowym sposobem uratowania cennego Dziedzictwa Narodowego związanego z przemysłem wydobywczym na Górnym Śląsku i w Zagłębiu.

Można zaryzykować stwierdzenie ,że jest to obywatelski obowiązek ,którego podejmuje się Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrzu

Od początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku i prowadzenia procesu restrukturyzacji kopalń, towarzyszącego przemianom ustrojowym w Polsce, dopracowano się jedynie systemowego zabezpieczenia dokumentacji geologiczno-górniczej i zbiorów map górniczych likwidowanych kopalń przez Archiwa Wyższego Urzędu Górniczego. Prowadzony od trzech dekad proces restrukturyzacji polskiego przemysłu wydobywczego wymaga jak dotąd wyłącznie konieczności wieczystego zabezpieczenia dokumentacji z rodzaju mierniczo-geologicznych zlikwidowanych zakładów górniczych oraz danych

osobowych i wrażliwych . Jest to zrozumiałe , że dokumentacje i informacje geologiczne są podstawowym źródłem informacji o zakresie i sposobie prowadzonej wcześniej działalności górniczej, jej oddziaływaniu na środowisko, o wykorzystaniu złoża, pozostawionej niewybranej jego części i o budowie geologicznej górotworu. Jest również zrozumiałe ,że dokumenty administracyjne i dokumentacje osobowe i świadectwa pracy wymagają i są zabezpieczane u likwidatora a docelowo będą po zakończeniu likwidacji w Archiwum Państwowym.

Podsumowując , aktualnie Zasoby Archiwalne kopalń likwidowanych deponowane są w :

- Archiwum Państwowym – są to dane administracyjne i dane osobowe
- Organach Administracji Geologicznej – są to dane zawierające informacje geologiczne.

Pozostała dzisiaj pogórnicza część dokumentacji, związana z działalnością byłych kopalń w niewielkim zakresie czasowo zostaje zabezpieczona przez likwidatora i to w większości w sposób nie do końca profesjonalny i systemowy, wręcz czasami przypadkowy, a co istotne, niejednokrotnie ulega ona całkowitemu bezpowrotnemu zniszczeniu. W takich okolicznościach realizowany, wielofunkcyjny ośrodek badawczy, jakim jest Ośrodek Dokumentacji Górniczej, zamierza ustawowo niechronione do dzisiaj historyczne dokumenty kopalń, często przewidziane przez likwidatora do brakowania, zarchiwizować i zabezpieczyć w ramach wykonania przyjętej misji ODG . Za misję Ośrodka Dokumentacji Górniczej przyjęto;

Zabezpieczenie wszelkich dokumentów o wartościach historycznych w tym naukowych i technologicznych , dotyczących pojedynczych obiektów jak i

zespołów przemysłowych i osadniczych ,powstałych w wyniku rozwoju górnictwa węgla kamiennego i jego otoczenia na obszarze Śląska i Zagłębia

Program ochrony dziedzictwa poprzemysłowego

Zdaniem Muzeum Górnictwa Węglowego i jego Organizatorów wcześniej wspomniane, niechronione zasoby w rodzaju np. historycznej , ruchowej dokumentacji technicznej jak i dokumentacji wybranych, historycznie ciekawych obiektów kopalń i wszelkich zespołów około kopalnianych, stanowią unikalne i wartościowe z punktu widzenia historii rozwoju górnictwa i jego otoczenia, nieliczne już dzisiaj świadectwa kultury technicznej i przemysłowej, ważnej dziedziny gospodarki i życia społecznego, jaką był i jeszcze jest przemysł górniczy w Polsce .Proces likwidacji kopalń w ostatnich trzech dekadach, wobec braku skutecznej ochrony dziedzictwa może przynieść nieodwracalne szkody w postaci braku wystarczających dowodów bogatej przeszłości prężnej i czasowo dominującej gałęzi przemysłu wydobywczego w rejonie Niecki Górnośląskiej.

Przeciwdziałanie temu to efektywne zorganizowanie Ośrodka Dokumentacji Górniczej jako ostatniej szansy uratowania cennego dziedzictwa.

Zaniechanie zachowania dokumentów spoza chronionego ustawą obszaru geologiczno-górniczego o treści dokumentującej historię tego przemysłu, wobec trwającej likwidacji kopalń, pozbawia obecne i przyszłe pokolenia wglądu w historycznie znaczące obszary życia społecznego, świadectwa historii, które w istocie są niebagatelną częścią narodowego dziedzictwa .Obrazują one polską myśl techniczną, wynalazczą i regionalną przedsiębiorczość. Są także w końcu dla niektórych miast i regionów - przy historycznej słabości ich życia

kulturalnego (miasta i osiedla górnicze) - jedyną istotną częścią tego dziedzictwa.

Zasoby dokumentacji, które powstawały we wszystkich kopalniach i związanych z nimi firmach - są dzisiaj rozproszone, pozbawione fachowej opieki oraz przechowywane w przypadkowych, a często złych warunkach klimatycznych. Próba ich zachowania wymaga właściwego zabezpieczenia, właściwej lokalizacji zasobów, warunków przechowywania, fumigacji, inwentaryzacji, digitalizacji i merytorycznego opracowania. Dokumenty te także są fizycznie zagrożone niszczącym wpływem tzw. kwaśnego papieru na czytelność ich treści. Kwaśne komponenty papieru, na których były one kiedyś zapisywane, sprawiają, że ich żywotność jest ograniczona. Obecnie najbardziej ekonomicznie przystępnym, współczesnym sposobem zachowania ich treści jest ich efektywna i stosunkowo szybka digitalizacja. Stare zapisy dokumentów, wykonane często z pomocą nietrwałych środków piśmienniczych blakną i tracą walory informacyjne.

Jednym z głównych zadań działalności Ośrodka Dokumentacji Górniczej przy Muzeum Górnictwa Węglowego jest ochrona i zachowanie unikalnych z punktu widzenia historii rozwoju branży obiektów o ciekawych formach architektury przemysłowej oraz technicznego wyposażenia byłej infrastruktury górniczej (tak w formie fizycznej jak i w przypadku ich likwidacji pozostałej po nich dokumentacji technicznej). Zachowane wybrane obiekty jak i najciekawsze elementy jego wyposażenia stanowią o świadectwie ówczesnej organizacji, sztuce projektowania i wynalazczości. Obiekty likwidowanych kopalń, często o statusie masy upadłościowej, są częścią historycznego dziedzictwa, a jej konkretne realizacje stanowiły kiedyś unikalne, niekiedy innowacyjne rozwiązania techniczne, które to dziedzictwo współkształtują. Niestety część spuścizny, jaka jeszcze nam pozostała, ulega nieodwracalnej destrukcji wraz z

fizyczną likwidacją kopalń. Jej rejestracja w postaci cyfrowych zapisów technikami 3D jest zadaniem pilnym i pracochłonnym. W przypadku jej uratowania, przez realizację projektu ODG, włączy się uratowane dokumenty do społecznego obiegu informacji o obiektach zwykle całkowicie niedostępnych szerszej publiczności. W zakresie działań organizacyjnych ODG przewiduje dla obiektów o znaczeniu historycznym, digitalizację dla obiektów niewielkich rozmiarów i małej wagi w siedzibie Muzeum w pracowni digitalizacji 3D, natomiast obiekty nieruchome, maszyny dużych gabarytów, będą podlegały digitalizacji na sesjach wyjazdowych .

Projekt ODG zakłada również opracowanie metodologii zabezpieczenia i zachowywania zbiorów dokumentacji do wykorzystania przez inne ośrodki w kraju i za granicą. Będzie ona opierała się na zaprojektowaniu i realizacji łańcucha działań takich jak procedury pozyskiwania cyfrowych rejestracji obiektów i dokumentów, ich fizyczne przygotowanie do digitalizacji i przechowywanie. Poszczególne komponenty i działania są już z powodzeniem stosowane w różnych dziedzinach ochrony i digitalizacji dziedzictwa kulturowego. Dotychczas jednak nie stosowano ich do kompleksowego zachowania tak rozległych organizacji jak Kopalnie Węgla Kamiennego.

Podsumowanie

Ośrodek Dokumentacji Górniczej swoją działalnością zapewni kompleksową, wg najnowszych technologii, cyfrową rejestrację zanikającej przeszłości górniczej na Górnym Śląsku i Zagłębiu i dodatkowo stanowić będzie cenne, unikalne na skalę światową uzupełnienie już istniejących bogatych ekspozycji i obiektów turystycznych w ramach Muzeum Górnictwa Węglowego, prezentując przemysłową spuściznę po likwidacji kopalń węgla kamiennego w

Polsce jak również umożliwi rozwijanie nowych instytucjonalnych obszarów badań popularyzatorskich, edukacyjnych, naukowych i metodologicznych.

Opracował

Włodzimierz Regulski/REOK/MGW